

Berättelser som källa till information om språkliga attityder

Catharina Nyström Höög
Falun

De möten som äger rum mellan forskare och informant i MIN-projektets djupundersökning är inte bara möten där forskaren samlar information. Det är också möten mellan olika sätt att klassificera och benämna omvärlden, möten mellan lekmän och språkvetare med specialistkunskap. Intervjuerna och gruppsamtalen innebär därför att informanternas kunskap om språk och språkmöten ökar. Denna kunskapsöverföring är givetvis en god sak, men den försvårar också för oss forskare att identifiera vilken kunskap och vilka attityder som informanterna hade före mötet, och vilka kunskaper och attityder som utvecklats genom deltagandet i undersökningen.

I min bearbetning av insamlat material från den svenska djupundersökningen har jag försökt att också gå vid sidan av intervjuguidens färdigformulerade frågor, och söka efter information som informanterna lämnar mera på eget initiativ. Det var min förhoppning att en sådan metod skulle hjälpa mig att kartlägga informanternas förkunskaper och deras reflektioner före deltagandet i undersökningen. I materialet har jag identifierat tre olika exempel på informantinitiativ, nämligen egna exempel på importord (jfr Nyström Höög 2005a, kap. 6), spontana berättelser och utveckling av olika samtalsämnen under gruppsamtalen. Denna korta presentation rör framför allt berättelseexemplen, men inledningsvis vill jag också kort kommentera hur informanterna utvecklar olika ämnen under gruppsamtalen.

Djupundersökningens gruppsamtal genomfördes en kort tid efter intervjuerna och innebar att informanterna tre och tre, vid samma arbetsplats, träffades tillsammans med intervjuaren för att under friare former diskutera engelska importord och andra näraliggande språkliga fenomen. Rent undersökningsmetodiskt har gruppsamtalen inneburit en viss svårighet eftersom de inte lämpar sig för annat än rent kvalitativ analys, och därmed ger osäker grund för jämförelser de olika undersökningsländerna emellan. De svenska gruppsamtalen, åtta stycken, har jag behandlat så att jag kartlagt deras förlopp med hjälp av en enkel sekvensbeskrivning, för att kunna se vilka teman som avhandlas i de olika samtalen (Nyström Höög 2005a, kap. 7). Resultaten av den sekvensbeskrivningen kompletterar resultaten från den kvantitativa redovisningen av intervjuerna. Här behandlas alltså delvis samma teman på ett sådant sätt att det kan öka förståelsen för vissa svarsmönster i intervjuerna.

Exempel 1 nedan är ett utdrag ur ett samtal med tre mellanchefer på ett stålverk. De diskuterar här med utgångspunkt i två insändare, med helt olika hållning till engelska importord. Insändarna har presenterats av intervjuaren, och informanterna diskuterar bland annat vilka avsändarna till insändarna kan tänkas vara:

Exempel 1: *P1-människor*¹

- Stefan Men jag tror att det är en väldigt liten grupp människor i Sverige som diskuterar det här alltså - På radio, då är det P1 vi pratar om - (mm ja) Jag är själv en P1-lyssnare men jag lyssnar också på Energy och jag lyssnar också på Mix ^[Megapol]
- Sofia ^[precis] [skrattar] Annars begriper man ju inte va dom pratar om
- Alla [skrattar] <ja just det - ja>
- Stefan Men alltså jag har märkt det här att - Vi som är lite P1-människor är en - liten minoritet alltså - (mm) finns ju väldigt många människor som aldrig - aldrig aldrig lyssnar på P1
- I Ja, visst gör det det
- Susanna mm
- Stefan Så att det – ja - Jag tror det är så
- I Så det här är en fråga för P1-minoriteten
- Sof. & Sus. [skrattar]
- Stefan Jag tror det
- Sofia Det här är sånt där som man pratar på på i P1
- Stefan Ja, det här är en P1-människa som har skrivit det här
- Sofia Det här sista, ja
- I Text 2
- Stefan Text 2 definitivt P1 alltså
- Susanna [skrattar]
- Stefan Det här - det här kan nog vara lite av varje - det här kan nog vara en
- Sofia Det här är P3 [skrattar] eller
- Stefan Det här kan nog vara - det kan vara P3, ja

I samtalsutdraget säger Stefan inledningsvis att det är en väldigt liten grupp människor i Sverige som diskuterar frågor om importord. Den inställningen bekräftar mitt eget intryck – de flesta svenska informanter är ganska litet intresserade av de frågeställningar som undersökningen rör. Vidare försöker informanterna att avgränsa vilka som hör till denna lilla grupp människor. De enas om att det är samma människor som lyssnar på den svenska radiokanalen P1. Den insändarskribent som tydligt tar avstånd från engelska importord får alltså räknas till ”P1-minoriteten”, medan den mera importordsvänlige insändarskribenten kopplas samman med den bredare radiokanalen P3.²

I denna samtalssekvens fångar informanterna spontant en av djupundersökningens underliggande hypoteser – att våra attityder till importord hänger samman med vår livsstil. I

¹ Transkriptionerna är anpassade för att öka läsbarheten. De är ordagranna, men interpunktionen och bruket av versaler är skriftspråksanpassade. Typiska talspråsuttryck, som *va* och *å så där*, har redigerats varsamt. Pauser markeras med tankstreck. Vissa interaktionella drag har markerats: upphöjd parentes markerar samtidigt tal, repliker inom parentes markerar någon annans kommentar inom pågående tur. Replik inom <> markerar att det inte går att avgöra vem som talar. Asterisk markerar förställd röst. Skratt och paralingvistiska drag anges inom hakparentes.

² P1 och P3 är rikstäckande svenska radiokanaler. P1 har en seriös profil med tonvikt på nyhetsförmedling och nyhetsanalys, medan P3 är en lättsammare underhållningskanal.

MIN-projektets hypotes har människors arbete, deras näringsgren och deras position på arbetsplatsen, antagits vara determinerande för de språkliga attityderna. Informanterna prövar här en annan modell, att språkattityderna hänger samman med våra medievanor. Det är förmodligen en helt rimlig idé. För Sveriges del är det svårt att säga att djupundersökningen bekräftar hypotesen om att de olika livsstilarna har olika hållningar till importord, åtminstone utifrån den kategorisering vi har använt. Att det finns ett samband mellan livsstil och språkliga attityder verkar dock forskningsgruppen och informanterna kunna enas om.

Mest givande av de egna initiativen har informanternas egna berättelser varit. Berättelsen har en särskild potential som källa till information om tidigare kunskap och upplevelser. En förutsättning för att någon ska kunna presentera en berättelse är ju att fröet till berättelsen har såtts vid ett tidigare tillfälle. Jag menar inte att man ska räkna med att allt som människor berättar rör omvälvande upplevelser i deras liv, men fröet till en berättelse består i att någon reagerar så pass över en händelse att han eller hon minns det tillräckligt väl för att sedan kunna återberätta det. De exempel på spontant framförda berättelser som finns i materialet ger därför värdefulla inblickar i informanternas tankar om språk och språkanvändning (Nyström 2003, Nyström Höög 2005a, b, c).

Totalt innehåller djupundersökningsmaterialet 43 berättelser. De fördelar sig över nedanstående ämnen i fallande ordning kvantitetsmässigt (Nyström Höög 2005a: 134).

- språkfärdigheter
- språkkontakt i Norden
- engelska som företagsspråk
- bruk av engelska (övrigt)
- invandrares språkbehärskning
- importord
- språk i skolan
- ungdomsspråk
- övrigt

Ett vanligt tema i berättelserna om språkfärdigheter rör barns språkfärdigheter. Det förefaller som om detta är något som engagerar många av informanterna. Berättelserna förstärker resultat från den kvantitativa delen av intervjuerna, där många är negativa till engelska importord för företeelser som leksaker och annat som finns i barnens värld.

I exempel 2 berättar en kvinna för sina arbetskamrater om hur en bekant till henne gick till väga för att förbättra sin dotters engelskkunskaper.

Exempel 2: *Engelska med dottern*

Paula: Jag har en bekant som bestämde sej för att han skulle bara prata engelska med sin dotter hemma när hon var i skolåldern, så hon skulle lära sej engelska - Så dom satt liksom hemma vid matbordet och pratade engelska - (mm) för att hon skulle lära sej engelska den här flickan – Ja, hon kanske var nie, tie år - Jag vet inte hur länge dom höll på, men jag tror dom höll på åtminstone ett år alltså

(jaha), och det - Där tycker jag gränsen går, för där har man på nåt sätt. Det är väl en kulturell grej, va - vad man - har för gemensamt språk hemma - och vad man skapar för - ja, associationer tillsammans i familjen tycker jag - de -

Av Paulas värdering framgår tydligt att hon inte tycker att man bör prata engelska med sina barn. Det innebär inte att hon är negativt inställd till engelska eller engelska importord; hon menar däremot att kommunikationen inom familjen är överordnad strävan att förbättra barnens språkkunskaper. Berättelsen är intressant därför att den bekräftar en genomgående trend i materialet. Även om många är positiva - eller i alla fall inte negativa - till engelska importord, så anser de att det finns zoner som ska fredas för sådan språkpåverkan. Typiska sådana områden rör barn och kyrkan (Nyström Höög 2005a: 81-85).

Vilka ämnen som behandlas i informanternas berättelser styrs givetvis av intervjuarens och frågeformulärens inriktning. Det är naturligt att många berättelser rör engelsk språkpåverkan, som ju står i fokus för undersökningen. Något överraskande är det kanske att flera berättar om nordisk språkkontakt. Det kan enkelt förklaras med att de flesta svenskar har egna erfarenheter av kommunikation i Norden, vilket de alltså gärna berättar om. Däremot visar de under intervjun svagt intresse för att den nordiska kommunikationen ska försiggå på ett nordiskt språk (Nyström Höög 2005a: 141).

Ett särskilt fall av engelsk språkpåverkan, nämligen engelska som företagsspråk, är tema för flera berättelser och har därför getts en egen kategori. Bruket av engelska på svenska arbetsplatser väcker en reaktion som inte så sällan dyker upp i undersökningsmaterialet, nämligen en irritation över att engelska används för att man vill visa överlägsenhet. Sofias berättelse, i exempel 3, är en god illustration av en sådan reaktion.

Exempel 3: *Tidning på engelska*

- Sofia Vi kan ta ett exempel bara - våran tidning som har kommit här i veckan - News som är på engelska
- I Vad hette den?
- Sofia News International heter den - Den är på sven, på engelska (mm)
- Stefan Ja, den ligger där
- I Okej
- Sofia Och den har vi börja gett ut nu på engelska -
- Susanna Enbart?
- Sofia Först
- Stefan Den kommer först på engelska
- Sofia Och då har ju vi sagt då den ska distribueras ut i verket här då (mm) med i olika ställningar - tidningsställ. Och han som skötte distributionen han ringde och sa - Ja, jag blir knasig, dom kommer tillbaks och säger vi har fått fel för vi har fått de på engelska - Ja, men den är på engelska den kommer sen på svenska säger jag - (mm) Men alltså då - Nu är det ju - sälj marknadsavdelningen som har gjort den här tidningen och den är på engelska - och jag vet. Jag har ju jobbat - (mm) så ja vet ner i verket alltså - Och de är ju på en direkt alltså - Ja, dom där - där uppe - [sätter näsan i vädret] dom gör tidningar på engelska. [skrattar] men gör inte som vanligt folk kan läsa - Å hur dom betar sej - å jaa

Berättelsen – återigen från samtalet med de tre mellancheferna på stålverket – visar hur olika personalgrupper på arbetsplatsen förhåller sig till det engelskspråkiga nyhetsbladet. Här är det tydligt att verksarbetarna anser att den engelska versionen är en skrytprodukt, medan marknadsavdelningen säkert menar att det är bra att alla anställda får se den information som går ut om företaget. Här lyfts alltså än en gång frågan om livsstilarnas betydelse för våra språkliga attityder fram. Berättelsen är självklart inte det enda exemplet; flera informanter ger under intervjuerna uttryck för att de tar avstånd från bruket att använda enstaka engelska ord – *teamwork*, *benchmarking* osv. – som överlägsenhetsmarkör. Denna tendens är starkast i grupper som representerar låg utbildning och/eller landsort. Här visar sig alltså vissa skillnader i den annars ganska homogena svenska åsiktsbilden.

Relativt få spontana berättelser rör importord. Det kan på sätt och vis sägas bekräfta den bild som getts i exempel 1 – ganska få svenskar engagerar sig i importord. Den svenska inställningen till engelska importord kan beskrivas som ganska positiv, dock med modifieringen att vissa områden bör hållas mera fria från importord och att engelska ord inte bör användas för att visa överlägsenhet. De tre exempel ur samtalsmaterialet som presenterats här visar att informanterna relativt spontant uttrycker de åsikterna.

Referenser

- Nyström, Catharina. 2004. Dom satt liksom hemma vi matborde å prata engelska. Om spontana berättelser i intervjusamtal. I: Bengt Nordberg m.fl. (red.), *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, s. 239–248. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 63.) Uppsala.
- Nyström Höög, Catharina. 2005a. Teamwork? *Man kan lika gärna samarbeta. Svenska åsikter om importord.* (Moderne importord i språka i Norden IX.) Oslo: Novus.
- Nyström Höög, Catharina. 2005b. Barbie eller briotåg? Om kvinnor, män och importord. I: Ingegerd Bäcklund m.fl. (red.), *Text i arbete/Text at work. Festskrift till Britt-Louise Gunnarsson den 12 januari 2005*, s. 162–171. Uppsala.
- Nyström Höög, Catharina. 2005c. What do People Actually Think? On Scale Measuring and Personal Narratives in Attitude Studies. I: Tore Kristiansen m.fl. (red.), *Subjective Processes in Language Variation and Change*, s. 193–215. (Acta Linguistica Hafniensia 37.) Köpenhamn.